

**Макаров О.М.**

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

## СТИГМА ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З ПОРАНЕННЯМ: ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

*У статті розглянуто проблему соціальної стигматизації військовослужбовців, які отримали поранення внаслідок бойових дій, та її вплив на їхній психологічний стан і соціальну адаптацію. Дослідження базується на даних, зібраних у результаті змішаного методологічного підходу, який включав кількісні опитування та глибинні інтерв'ю з 25 військовослужбовцями. Основна увага приділена вивченню форм і проявів стигматизації, її впливу на розвиток посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожності, а також на соціальну ізоляцію.*

*Важливе місце в дослідженні займає аналіз ролі соціальної підтримки з боку родини, військових спільнот і громадських організацій у подоланні психологічних труднощів та сприянні адаптації військових до цивільного життя. Результати дослідження показують, що активна участь у соціальних і волонтерських проєктах сприяє зниженню рівня стигматизації, покращує психоемоційний стан ветеранів та сприяє їхній соціальній інтеграції.*

*Дослідження висвітлює ефективні стратегії подолання стигматизації, такі як когнітивно-поведінкова терапія, групова терапія та створення підтримуючого соціального середовища. Встановлено, що саме соціальна підтримка є ключовим фактором у процесі реабілітації військовослужбовців з пораненнями, зокрема у відновленні їхньої самооцінки та соціальних зв'язків.*

*У висновках дослідження, підкреслюються важливість комплексного підходу до психологічної та соціальної реабілітації, що включає індивідуальні та групові психотерапевтичні інтервенції, залучення до соціальних ініціатив, а також навчання новим професіям або навичкам. Результати дослідження можуть бути використані для розробки ефективних реабілітаційних програм в Україні, спрямованих на підтримку військових з пораненнями та їхню успішну інтеграцію в суспільство.*

**Ключові слова:** стигматизація, військовослужбовці, поранення, реабілітація, ПТСР, соціальна адаптація, психологічна підтримка.

**Постановка проблеми.** Соціальна стигматизація військовослужбовців з пораненнями значно ускладнює їхню психологічну та соціальну реабілітацію. Попри визнання героїзму та значущості служби військових, їхній соціальний статус значно змінюється після отримання фізичних травм, що часто призводить до стигматизації та соціальної ізоляції. Стигматизація проявляється як у міжособистісній взаємодії, так і на інституційному рівні, погіршуючи психологічний стан військових, зокрема сприяючи розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії та тривожності

Стигма знижує самооцінку, ускладнює адаптацію до цивільного життя та посилює відчуття ізоляції, негативно впливаючи на сімейні стосунки та інтеграцію в спільноту. Це підкреслює необхідність комплексного підходу, що включає медичні,

психологічні та соціальні інтервенції. Дослідження та розробка стратегій подолання стигми є ключовими для підтримки реабілітації військових та їхньої успішної інтеграції в суспільство.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Аналіз останніх досліджень свідчить про те, що військовослужбовці з фізичними травмами, особливо ампутаціями, значно більше схильні до розвитку ПТСР, депресії та соціальної ізоляції [7]. Це підкреслює потребу у впровадженні комплексних програм реабілітації, що поєднують медичну допомогу з психологічними та соціальними інтервенціями. Подібні підходи дозволяють не тільки забезпечити фізичне відновлення, але й підтримують психосоціальну інтеграцію військових, сприяючи відновленню їхнього соціального статусу та подоланню внутрішньої кризи ідентичності [1].

Дослідження також свідчать, що залучення військових до соціальних програм і ініціатив є дієвим способом подолання стигматизації, покращення емоційного стану та зниження ризику психічних розладів. Соціальні програми, орієнтовані на ветеранів, створюють середовище, де військовослужбовці можуть відчувати підтримку, розвивати соціальні зв'язки та поступово адаптуватися до життя в суспільстві [5].

Важливою є також підтримка близького оточення, оскільки дослідження підкреслюють значний вплив сімейної та соціальної підтримки на процес адаптації. Психологічний добробут ветеранів значною мірою залежить від готовності їхніх близьких надавати емоційну підтримку і прийняття нових соціальних ролей військових після травм [8]. Це може включати як міжособистісну підтримку, так і допомогу громадських організацій, що сприяють реінтеграції військових у суспільство.

В більшості досліджень науковці звертають увагу на необхідність усунення соціальних стереотипів і формування позитивного образу військовослужбовців з інвалідністю, оскільки стигматизація, викликана фізичними обмеженнями, погіршує їхню самооцінку та підсилює ізоляцію. Зокрема, встановлено, що стигма є серйозною перешкодою для соціальної інтеграції, сприяючи розвитку депресії та ПТСР, що ще більше ускладнює адаптацію військовослужбовців до цивільного життя.

Теоретичні висновки досліджень, підкреслюють необхідність розширення реабілітаційних програм для військових, які мають поєднувати медичні, психологічні та соціальні втручання. Такий підхід допомагає не лише в подоланні фізичних наслідків травм, але й у зниженні впливу соціальної стигми та підвищенні соціальної адаптації ветеранів. Залучення до групової та сімейної терапії, а також активна участь у соціальних і волонтерських ініціативах значно підвищують ефективність реабілітації, знижуючи рівень соціальної ізоляції та покращуючи емоційний стан ветеранів [3, 6].

Таким чином, результати аналізу підтверджують, що комплексна реабілітація, яка враховує медичні, психологічні та соціальні аспекти, є критично важливою для успішної інтеграції військовослужбовців у цивільне життя.

**Постановка завдання.** Мета дослідження полягає у вивченні впливу соціальної стигматизації на психологічний стан військовослужбовців з пораненнями, а також аналіз взаємодії військових

із суспільством під час реабілітації. Вивчаються не лише негативні наслідки стигматизації, але й способи подолання цих наслідків за допомогою соціальної підтримки, психотерапевтичних інтервенцій та реабілітаційних програм. Дослідження також фокусується на виявленні ефективних підходів до соціальної інтеграції військовослужбовців, які дозволяють їм повернутися до активного життя.

### **Виклад основного матеріалу**

**Методологія дослідження.** У нашому дослідженні використовувалася змішана методологія, яка поєднувала кількісні та якісні методи збору даних. Основна мета дослідження – оцінити вплив соціальної стигматизації на психологічний стан військовослужбовців, які зазнали поранень, і вивчити їхню взаємодію з суспільством під час реабілітації.

Вибірка складалася з 25 військовослужбовців, які отримали поранення під час виконання службових обов'язків. Вік учасників коливався від 27 до 55 років. Дані про учасників дослідження приведені в таблиці 1.

З учасниками дослідження проведені глибокі інтерв'ю, а також опитування, спрямовані на виявлення рівня стигматизації, соціальної підтримки та психоемоційного стану учасників.

Опитувальники – були використані для оцінки рівня соціальної стигматизації, рівня психологічного стану (включаючи симптоми депресії, ПТСР та тривожних розладів), а також для збору інформації про соціальну підтримку, яку отримували учасники після поранень. Кількісні дані допомогли оцінити загальні тенденції та кореляції між стигматизацією і психологічними труднощами.

Глибокі інтерв'ю – проведені для детальнішого вивчення досвіду стигматизації та адаптації учасників до життя після отримання поранень. Ці інтерв'ю дали змогу отримати більш якісні дані, розкрити емоційні та психологічні аспекти переживань військовослужбовців, а також зрозуміти їхній особистий досвід реабілітації.

Таке поєднання методів дозволило отримати повне уявлення про вплив соціальної стигматизації на психологічний стан військових і про роль соціальної підтримки в процесі їхньої реабілітації.

У глибоких інтерв'ю для дослідження ми зосереджувалися на питаннях, що стосуються досвіду стигматизації, психологічного стану та адаптації учасників до життя після отримання поранень. Питання були розроблені для того, щоб глибше зрозуміти вплив поранень на їхній емоційний і соціальний стан.

Дані про учасників дослідження

Показник	Кількість (N=25)
Вік	27-55
Стать	Чоловіки (N=22), Жінки (N=3)
Сімейний стан	Одружені (N=18), Неодружені (N=7)
Освіта	Середня (N=14), Вища (N=8), Післядипломна (N=3)
Тип поранення	Ампутація (N=4), Травма кінцівок (N=12), Втрата зору (N=1), Інші поранення (N=8)
Місяці після поранення	5-12
Статус зайнятості	Безробітні (N=15), Працевлаштовані (N=10)

**В результаті опитування та проведених інтерв'ю отримані дані, що дозволили провести аналіз за визначеними категоріями.**

1. Психологічний стан військовослужбовців після поранень.

За результатами дослідження встановлено, що 68% учасників страждають від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), а 45% – від депресії. Також 35% повідомили про значні труднощі у спілкуванні з родиною та друзями через емоційні перепади та відчуття ізоляції. Ці показники корелюють з рівнем стигматизації, який, за опитуванням, мав високу оцінку у 60% учасників.

Аналіз показав, що значна частина ветеранів стикається з психологічними труднощами після отриманих поранень. Деякі з учасників відзначали випадки раптової агресії. Один з респондентів описав це так:

- *«Іноді мені здається, що я все ще на війні. Будь-який різкий звук може запустити паніку, і я не можу контролювати свої емоції.» (P11)*

Деякі повідомили про симптоми депресії, включаючи постійне відчуття безнадійності та втоми. Один з респондентів поділився:

- *«Я постійно думаю про те, що більше не здатен повернутися до звичного життя. Інвалідність – це щось більше, ніж фізичні обмеження. Це психологічний тягар, з яким важко справлятися.» (P7)*

2. Соціальна стигматизація та її вплив.

У ході дослідження було виявлено, що 60% учасників стикалися зі стигматизацією з боку суспільства, причому 40% повідомляли про прямі прояви дискримінації, такі як негативні коментарі або уникання у соціальних ситуаціях. Особливо виразно це проявлялось серед тих, хто отримав видимі фізичні поранення (ампутації або значні травми кінцівок).

Один із респондентів зазначив:

- *«Люди дивляться на мене з жалем або намагаються уникати розмови. Вони не знають,*

*як реагувати на мій стан, і це викликає відчуття ізоляції.» (P12)*

Учасники, які зазнали соціальної стигми, частіше демонстрували низьку самооцінку та відчували себе «неповноцінними». Це підсилювало їхній внутрішній стрес та сприяло погіршенню психологічного стану.

3. Підтримка та адаптація.

Позитивний вплив на процес адаптації мала підтримка родини та близького оточення. 70% учасників зазначили, що саме підтримка родини була ключовим фактором у подоланні труднощів.

Один із ветеранів сказав:

- *«Моя дружина була поруч від самого початку. Вона допомагала не лише фізично, але й морально, постійно підбадьорювала. Це дало мені сили продовжувати.» (P5)*

Важливу роль також відігравала допомога з боку військових спільнот та ветеранських організацій – 50% учасників активно зверталися за допомогою до цих інституцій.

Один із респондентів підкреслив важливість спільноти:

- *«Зустрічі з іншими ветеранами допомогли мені зрозуміти, що я не самотній. Ми всі пройшли через подібне і можемо підтримати один одного.» (P10)*

4. Вплив стигматизації на соціальну адаптацію.

Учасники дослідження, які відчували сильну стигматизацію, частіше мали проблеми з адаптацією до цивільного життя. 40% з них мали труднощі з поверненням до роботи через емоційний тиск і страх неприйняття з боку колег. Це ще більше поглиблювало їхнє почуття ізоляції.

Один з респондентів поділився:

- *«Я боявся повертатися на роботу. Мене сприймали як людину, що вже не здатна на те, що я робив раніше. Це змушує почуватися ізольованим навіть серед колег.» (P17)*

Водночас 30% ветеранів змогли адаптуватися завдяки активній участі у соціальних програ-

мах реабілітації та волонтерських ініціативах, що допомогло їм відновити впевненість у собі. Наприклад, один з учасників зазначив:

- *«Я почав брати участь у громадських проєктах, допомагати іншим ветеранам. Це дало мені відчуття, що я ще можу приносити користь, і допомогло повернути впевненість.» (P9)*

5. Соціальна ізоляція та її вплив на адаптацію.

Соціальна ізоляція стала одним з ключових викликів для військовослужбовців, які зазнали поранень. Ветерани, які відчували стигматизацію, частіше зазначали, що уникають соціальних взаємодій через відчуття, що вони більше «не вписуються» у звичне середовище. У 35% учасників проявлялися ознаки самостигматизації, що додатково ускладнювало адаптацію. Один з респондентів зазначив:

- *«Після поранення я почав уникати друзів та навіть сім'ї. Я почувався зайвим, і це відчуття посилювалося з кожним днем.» (P8)*

Соціальна підтримка була важливим фактором для успішної інтеграції до цивільного життя. Ті, хто отримував підтримку від спільнот, ветеранських організацій або родини, значно легше долали труднощі, пов'язані з реінтеграцією. Для 50% учасників підтримка з боку близьких людей була вирішальним фактором у їхній здатності продовжувати працювати або повернутися до активного соціального життя.

6. Стратегії подолання стигматизації.

Серед учасників дослідження лише 30% ветеранів змогли розробити стратегії, які дозволили їм успішно впоратися зі стигматизацією та психологічними труднощами. Однією з ключових таких стратегій була активна участь у соціальних та волонтерських проєктах. Ветерани, які займалися громадською діяльністю або приєднувалися до ініціатив, спрямованих на допомогу іншим військовослужбовцям, частіше повідомляли про відчуття відновленого сенсу життя. Один з ветеранів зазначив:

- *«Я почав допомагати іншим ветеранам, і це дало мені відчуття, що я не лише жертва. Це дійсно допомогло відновити впевненість.» (P5)*

**Як показують результати дослідження, взаємодія військовослужбовців із суспільством після поранень** часто є складною через зміни у сприйнятті їхнього соціального статусу. До поранення військові вважалися символами сили, відваги та захисниками держави. Однак після отримання інвалідності, ставлення до них може змінюватися. Суспільство, яке раніше шанувало військовослужбовців за їхні подвиги, може несвідомо почати

сприймати їх через призму інвалідності, наголошуючи на обмеженнях, а не на їхніх досягненнях.

Такі зміни у сприйнятті можуть мати серйозні наслідки для психологічного стану військових. Відчуття втрати колишнього статусу та ролі у суспільстві призводить до виникнення кризи ідентичності, де військовослужбовці можуть відчувати себе «неповноцінними» чи «непотрібними». Відсутність або недостатність визнання їхніх минулих досягнень може погіршувати їхнє емоційне самопочуття та знижувати мотивацію до реабілітації.

Після поранення військовослужбовці стикаються не лише з фізичними обмеженнями, але й з необхідністю адаптуватися до нових соціальних ролей. Ті, хто раніше звикли до активної діяльності та високої відповідальності, можуть відчувати розчарування через власну нездатність повернутися до попередньої професійної діяльності. Це часто викликає відчуття втрати контролю над власним життям та безнадійність.

Через зміну соціального статусу військові можуть відчувати зниження самооцінки, тривогу та депресію. Психологічний стрес від адаптації до нових реалій часто супроводжується відчуттям ізоляції, оскільки військові можуть помічати, що їх більше не сприймають як «повноцінних» учасників соціального життя. Це може підсилити самостигматизацію та заважати успішній інтеграції в суспільство.

Важливу роль у реабілітації відіграє соціальне оточення військових – їхні родини, колеги по службі та громада. Родинна підтримка часто є ключовим чинником для успішного відновлення, однак і вона може викликати певні труднощі. Наприклад, поранені військовослужбовці можуть відчувати, що стали тягарем для своїх близьких, що може призводити до почуття провини. Сім'ї також повинні адаптуватися до нових обставин, оскільки вони стають частиною процесу реабілітації та догляду за пораненим.

Колеги та військова спільнота можуть відігравати подвійну роль у процесі реабілітації. З одного боку, підтримка з боку товаришів по службі може допомогти військовим зберегти відчуття належності до своєї професії та соціальної групи. З іншого боку, можуть виникати ситуації, коли колеги, які не зазнали поранень, демонструють приховану дискримінацію або зайве співчуття, що підсилює почуття «іншості» та соціальної ізоляції.

Взаємодія з громадою після поранень також є важливим елементом реабілітаційного процесу. Військовослужбовці повинні знайти нові способи взаємодії з громадськими організаціями, робочими

колективами та іншими соціальними структурами. Проте іноді місцеві громади не готові повноцінно підтримувати адаптацію поранених, що викликає додаткові труднощі у реабілітації.

Соціальна підтримка відіграє вирішальну роль у реабілітації військовослужбовців з пораненнями. Це включає не лише підтримку з боку родини та друзів, але й професійну допомогу від медичних і психологічних працівників, а також підтримку з боку громадських і ветеранських організацій. Військові, які отримують належну підтримку, мають більше шансів успішно адаптуватися до нових обставин і знайти нові смисли у житті.

Особливо важливою є професійна психологічна допомога, яка може включати індивідуальну психотерапію, групову терапію та інші форми психосоціальної підтримки. Такі інтервенції допомагають військовослужбовцям впоратися з почуттям втрати, знизити рівень тривожності та депресії, а також покращити їхню здатність до соціальної взаємодії. Соціальна підтримка також сприяє зміцненню соціальних зв'язків та поверненню військових до активного життя.

**Психологічні аспекти реабілітації військових** тісно пов'язані з відчуттям втрати. Поранення може кардинально змінити життя людини, змушуючи її відмовитися від попередніх планів, професійних амбіцій та соціальних ролей. Для військових, які звикли до активної участі в бойових діях, необхідність адаптуватися до нових умов життя після поранень стає серйозним емоційним викликом.

Це може призводити до виникнення так званої «кризи ідентичності», коли військові відчувають, що більше не можуть виконувати ті функції, які раніше визначали їхнє життя та статус у суспільстві. Втрата фізичних здібностей, зміни у зовнішності та обмеження у повсякденних діях можуть викликати відчуття власної «неповноцінності» та втрату сенсу життя.

Психологічна допомога є невід'ємною частиною реабілітаційного процесу для військовослужбовців з пораненнями. Фахівці, такі як психотерапевти, психологи та соціальні працівники, допомагають військовим подолати труднощі, пов'язані з адаптацією до нових умов життя. Один із найважливіших аспектів такої допомоги – це створення безпечного середовища, в якому військовослужбовці можуть відкрито говорити про свої переживання і страхи.

В результаті аналізу даних отриманих при проведенні дослідження, ми виділяємо найбільш **ефективні підходи до психологічної допомоги**:

*Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ)*, яка допомагає військовим змінити негативні переко-

нання та стратегії мислення, що погіршують їхній емоційний стан.

*Експозиційна терапія*, яка допомагає зменшити інтенсивність симптомів ПТСР шляхом поступового «звикання» до спогадів про травматичні події в безпечному середовищі.

*Групова терапія*, де військові можуть поділитися своїм досвідом з іншими людьми, які стикаються з подібними проблемами, отримуючи емоційну підтримку від спільноти.

*Терапія спрямована на зниження тривожності та управління стресом*, яка допомагає розвивати навички, що дозволяють знизити рівень стресу і тривоги у повсякденному житті.

*Соціальна адаптація* – це важливий елемент реабілітації військовослужбовців. Вона передбачає повернення до активного соціального життя через участь у громадських заходах, повернення на роботу або навчання, а також відновлення сімейних та соціальних відносин. Одним з ключових аспектів тут є психологічна підтримка, яка допомагає військовим побороти страхи та бар'єри, що виникають на шляху до соціальної інтеграції.

Психологічна підтримка також має бути спрямована на допомогу військовослужбовцям у пошуку нових сенсів у житті, особливо коли фізичні обмеження заважають їм повернутися до попередньої професійної діяльності. Допомога у виборі нової професії, участь у волонтерських проектах чи залучення до громадських ініціатив – це важливі кроки для відновлення впевненості у власних силах та відчуття власної корисності.

**Висновки.** Соціально-психологічні аспекти реабілітації військовослужбовців з інвалідністю є критично важливими для успішного відновлення їхньої життєдіяльності. Переживання стигми, як з боку суспільства, так і з боку самих військових, має значний вплив на їхній психологічний стан і адаптацію до нових умов. Військовослужбовці часто відчувають тиск через зростаючі очікування і стереотипи, що може призводити до погіршення самооцінки та соціальної ізоляції.

Для ефективної реабілітації важливо зосередитися на розвитку позитивного сприйняття інвалідності у суспільстві, а також на формуванні середовища, що підтримує військових у їхній адаптації. Психологічна допомога, спрямована на зменшення відчуття стигми, сприяє відновленню впевненості у собі та формуванню нових соціальних зв'язків.

Крім того, важливими є програми, що забезпечують активну участь ветеранів у соціальному житті, допомагають знайти нові ролі та професії, які відповідають їхнім можливостям. Відповідно,

успішна реабілітація потребує комплексного підходу, що включає медичні, психологічні та соціальні інтервенції.

Завдяки системному підходу до підтримки військових, можна не лише зменшити нега-

тивний вплив стигми, але й сприяти їхньому поверненню до активного життя та соціальної інтеграції, що є ключовим для відновлення як особистісного, так і соціального благополуччя в умовах війни.

#### Список літератури:

1. Крук І.М., Григус І.М. Сучасний погляд на психологічну реабілітацію військовослужбовців з пост-травматичним стресовим розладом. Реабілітаційні та фізкультурно-рекреаційні аспекти розвитку людини. *Rehabilitation & Recreation: науковий журнал*. 2023. № 15. С. 50–56.
2. Кучеров Г.Г., Марчак Т.А. Психологічна підтримка осіб з обмеженими можливостями. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 7. С. 12.
3. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / Кісарчук З.Г., Омельченко Я.М., Лазос Г.П., Литвиненко Л.І., Царенко Л.Г.; за ред. Кісарчук З.Г. – К. : ТОВ «Видавництво Логос». 2015.
4. Чутора М.В. Стигматизація: сутність, види, причини виникнення. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. № 20. С. 177–180.
5. Швець А.В. Прогностична оцінка потреби у медичній реабілітації військовослужбовців Збройних Сил України на основі даних структури їх бойової травми. *Український журнал військової медицини*. 2022. Т. 3, № 3. С. 110–117.
6. Evans L., Cowlshaw S., Forbes D., Parslow R. & Lewis V. Longitudinal analyses of family functioning in veterans and their partners across treatment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2010. № 785. P. 611–622.
7. Hatun O., Şirin A. The experience of Veterans with disabilities: a grounded theory study on coping with trauma and adapting to a new life. *Military psychology*. 2022. P. 1–14. DOI: 10.1080/08995605.2021.2007001.
8. Keeling M. Body image and psychosocial well-being among UK military personnel and veterans who sustained appearance-altering conflict injuries. *Military psychology*. 2022. № 1. P. 1–15. DOI: 10.1080/08995605.2022.2058302.
9. McDonald C.L. Global prevalence of traumatic non-fatal limb amputation. *Prosthetics and orthotics international*. 2020. № 45. P. 105–114. DOI: 10.1177/0309364620972258.

#### **Makarov O.M. STIGMA AND REHABILITATION OF WOUNDED SERVICE MEMBERS: PSYCHOSOCIAL CHALLENGES AND SOLUTIONS**

*This article addresses the problem of social stigmatization of service members who sustained injuries during combat and its impact on their psychological well-being and social adaptation. The research is based on data collected using a mixed methodological approach, including quantitative surveys and in-depth interviews with 25 service members. Particular attention is paid to examining the forms and manifestations of stigmatization, its influence on the development of post-traumatic stress disorder (PTSD), depression, anxiety, and social isolation.*

*A significant part of the study focuses on analyzing the role of social support from family, military communities, and public organizations in overcoming psychological challenges and facilitating the adaptation of service members to civilian life. The findings show that active participation in social and volunteer projects reduces stigmatization, improves the psychological and emotional state of veterans, and fosters their social integration.*

*The study highlights effective strategies to overcome stigmatization, such as cognitive-behavioral therapy, group therapy, and the creation of a supportive social environment. It establishes that social support is a key factor in the rehabilitation process of wounded service members, particularly in restoring their self-esteem and social connections.*

*The conclusions emphasize the importance of a comprehensive approach to psychological and social rehabilitation, including individual and group psychotherapeutic interventions, participation in social initiatives, and training in new professions or skills. The results of the research can be used to develop effective rehabilitation programs in Ukraine aimed at supporting wounded service members and ensuring their successful reintegration into society.*

**Key words:** *stigmatization, service members, injuries, rehabilitation, PTSD, social adaptation, psychological support.*